

Но мать грубо её оттолкнула. Дочь потеряла равновесие и упала на пол. Затем она быстро вскочила на ноги, посмотрела удивленно и осуждающе на мать и скороговоркой обронила:

- Мама, я ни в чём не виновата.

Но мать, все больше распаяясь, наотмашь ударила свою дочь по щеке, не думая о последствиях. Катя вспылила и произнесла с обидой в голосе:

- Ты мне, мама, не веришь, но я докажу... А мать резко бросила, как отрубил:

- Иди спать, гулящая...

Легкомысленно обидным словом ранив своего ребенка, мать потеряла его навсегда.

... В то злосчастное утро Катя проснулась рано на рассвете. Обида с новой силой вспыхнула в её легкоранимой душе. Их ветхий дом стоял на опушке леса, а в глубокой низине раскинулся широкий ромашковый луг. Седым луном над озером повис белесый туман. От ночной прохлады на лилиях переливалась радужными бусинками роса. Она как бы улыбалась восходящему веселому солнцу. Медленно шла по нарядному лугу в белом платье девушка, ещё почти ребенок. Из её синих глаз нескончаемым ручьем лились слезы, и она, прощаясь с этой красотой, тихо шептала:

- Я докажу, мама, докажу...

Девушка стремительно бросилась в озеро и только холодные, зябкие волны разошлись на том месте большими кругами. Затем водная гладь успокоилась и затихла...

Часто потом можно было видеть одинокую женщину, которая сошла с ума, но никому не делала зла. Постоянно носила она большую сумку с вещами покойной дочери. Неожиданно останавливалась, прислушивалась и бережно раскладывала одежду на траве. Беззвучно рыдала, умываясь горькими слезами, слезами запоздалого раскаянья. С вещами дочери говорила, как с живыми существами. И все время повторяла одну и ту же фразу:

- Я знаю, Катюша придет, она придет, дочь моя, она любит свою бессердечную мать...

Я часто задумываюсь: «Почему мы, люди, иногда так бездушно причиняем боль самым дорогим, самым близким?»

ВАЛЕНТИН ЛАЗУРЕНКО

Лазуренко Валентин Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, помічник ректора Черкаського державного технологічного університету з гуманітарної освіти та виховання, заступник голови Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, віце-президент громадської організації "Товариство істориків Черкащини імені І.О. Гуржія". Лауреат Обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича за 2005 р. Лауреат Обласної журналістської премії "Прометей" за 2006 р.

Мудрість, дарована вікам Родинний етикет

Традиційне звертання до батьків у пошанивній множині - на "Ви", яке мало місце в старій українській сім'ї, підносило і возвеличувало батьків в очах дітей

Безперечно, вдосконалюючись протягом тривалого часу, український народний етикет завжди починався з сім'ї (родини). Саме сім'я була тим первинним осередком, на основі якого формувався морально-етичний та суспільно-культурний рівень щирого українця.

"Який рід, такий плід", "Який батько, такі й діти", "Яка мамка й татко, таке й дитятко", – так говорить наш народ про першовихователів нових поколінь українців.

В українських родині дітей завжди вчили, що кожна людина невіддільна від ближніх, всього свого роду, сусідів, громади, народу. Головним охоронцем ладу в родині та суспільних взаєминах, законом буття був звичай. Щоб гармонійно виховати дітей, батьки, дотримуючись норм народного

етикету, самі повинні були розвивати в собі добродійні цінності та власними вчинками формувати те, що хотіли б бачити в своїх дітях.

Народна традиція вимагала порядку і злагоди у повсякденному житті сім'ї, основаних на мудрому і вимогливому керівництві глави сімейства, підпорядкуванні та послузі йому всіх її членів. Тому важливою складовою частиною національного українського етикету є регламентація норм взаємостосунків всередині окремої сім'ї. Особливо це стосується взаємовідносин старшого та молодшого покоління, тобто батьків та дітей.

За ustalеними правилами народної педагогіки, у родині однаково важливу роль займали як батько, так і мати ("Чоловік у сім'ї - голова, а жінка - душа"; "Без господаря дім плаче - а без господині - хата").

У великій нерозділеній сім'ї глава (дід, батько або при їх відсутності - мати, старший брат, у братській нерозділній сім'ї - старший брат) був наділений великою владою. До його функцій відносились: розподіл обов'язків між членами сім'ї, розпорядження майном сім'ї, організація і контроль господарської діяльності, дотримання релігійно-моральних норм життя кожним з членів сім'ї, виховання дітей, забезпечення в ній таким чином злагоди та порядку.

Слова батька мали незаперечний авторитет ("Батьківське слово на вітер не мовиться"; "Не слухаєш тата, послухаєш ката"). За нормами народного етикету навіть одружений син не міг заперечувати батькові. До речі, в українському етносі був досить поширений звичай розв'язання конфліктних ситуацій при зіткненні інтересів старшого і молодшого поколінь на користь шанування батьківських. За свідченням Павла Чубинського, волосні суди Західно-Руського краю досить часто виносили вирок про тілесне покарання різками навіть дорослих дітей не лише у випадках, коли вони піднімали руку на батьків чи ляяли їх непристойними словами, але й тоді, коли син погано ставився до матері: не шанував її як матір і був непослухом у розпорядженнях її по господарству.

Ідея шанобливого ставлення до батька-матері глибинно пронизує народний етикет українців: "Шти отця - матір, будеш довголітен на землі". Один із найстрашніших гріхів, що може вчинити людина, вважалася зневага дітьми батьків, а кривда - і поготів. Найбільшою ж карою визначалось прокляття, яке посиляли батьки своїм дітям у гніві ("Куля мине, а материнське слово не мине").

Народний етикет вимагав від дітей поваги до батьків та старших за віком, гуманних відносин між членами сім'ї і родичами. Будь-яке інше ставлення вважалося тяжким гріхом. Любов і повага до батьків, як одна з найбільших добродійностей, глибоко вкоренилася в побуті українців. У багатьох родинях був звичай "віддавати чолом", тобто цілувати руку батькам і родичам. Крім того, українці змалечку привчали дітей молитися за батьків і за всю свою сім'ю.

Домінуючим у всьому укладі життя селянської родини українців був принцип старшинства. Не лише батьки, але й старший брат і сестра користувалися пріоритетами перед молодшими. За нормами етикету ніхто з молодших не мав права першим сісти за стіл. Першим за стіл сідав господар сім'ї, а за ним - усі інші (за старшинством). Одним із прикладів цього можуть слугувати святкові обрядові дії, які проводились на свято Водохреща і записані відомим етнографом Олексою Воропаєм. "Перед вечерею батько "клячить" - стає на коліна перед образами і молиться Богові, за ним молиться і вся родина. Помолвшись, батько сам сідає до столу і запрошує сідати всіх у хаті присутніх - як це було і на Свят-Вечір".

Сідаючи за стіл, господар обов'язково сідав на своє визначене задалегідь місце - на покуті. Ніхто із членів сім'ї, за етикетом, не мав права займати це місце. Якщо в сім'ї не було батька, його місце займав старший одружений син. У випадку, коли він не був одружений, то главенство належало матері. Праворуч глави родини займав місце старший син, а далі вже сідали всі інші сини та дочки. За ustalеними традиціями господиня сім'ї, яка вела домашнє господарство, як правило, завжди сідала із самого краю стола. У святкові дні вона сідала поруч із главою сім'ї по правий від нього бік.

Старші брат і сестра мали перевагу перед молодшими, останні повинні були слухатися їх. Коли помирав батько, за народним етикетом, обов'язком старшого брата було опікуватись молодшими братами і сестрами, подбати про їх одруження.

Утвердженню поваги до батьків сприяли і традиційні словесні формули вітання, звертання, прощання, перепошування, або так звана "пошання пареміографія". Традиційне звертання до батьків у пошанівній множині - на "Ви", яке мало місце в старій українській сім'ї, підносило і возвеличувало батьків в очах дітей. Порушити пошанівний канон навіть у гніві, роздратуванні було неможливо і вважалося великою образою честі й гідності батька чи матері. Особливою формою зовнішнього вияву поваги до батьків було "бити чолом" - тобто цілувати старших людей у руку.

Українська сім'я прагнула виховати у власних дітей повагу до старших, чуйність, дбайливість, старанність, гостинність. Так, до батька, матері, старших членів сім'ї, односельчан діти й молодь, як

правило, звертались на "Ви". Вітаючись з ними, вони повинні були обов'язково поклонитися. В церкві, за нормами народного етикету, під час святкової літургії старше покоління обов'язково повинно було стояти спереду, а молоде покоління – займало місця позаду них. Після завершення служби старші виходили з церкви, як правило, перші, і лише потім-решта присутніх. За народним етикетом така шана і повага пояснювалась тим, що в суспільстві найбільшою повагою повинен користуватися той, хто найбільше зробив для інших; винагороджувався той, чий внесок у суспільно-корисну працю був більшим. Ці норми етикету передавалися дітям і молоді під час різноманітних бесід, через оцінку конкретних вчинків, роз'ясненням, шляхом заохочення або ж покарання.

ВОЛОДИМИР ДАНИК

Кілька епізодів з життя генсека (усмішка)

А діло було так. Сиджу я собі у Москві, у Кремлівському Палаці з'їздів, якраз посередині зали у такому зручному, м'якенькому кріслі. Хороше крісло - таке, що і посидіти можна, і поспати можна, коли доповіді набриднуть. А народу навколо! А я сиджу собі і думаю - як же це я сюди потрапив. Глип - а поруч жінка моя Марія Степанівна теж так собі зручненько вместилася. Теж сидить і думає напружено, а як же це доля її сюди занесла.

А тоді всі як забігали, забігали, а потім посідали. І чую, як говорять у мікрофон - мовляв, продовжуємо роботу такого-то з'їзду такої-то партії. А далі і кажуть:

- У нашому залі сьогодні присутній інженер з заводу невідомо для чого потрібних машин Торбохват Іван Іванович з міста такого-то !..

А всі як схопляться, як заплідують. А я думаю собі й гадаю - а звідки ж вони дізналися, що я тут. А тут усі посідали, а ведучий і об'являє, так, мовляв, і так - саме його Політбюро пропонує вибрати генсеком, то, хто за цю пропозицію, давайте голосувати.

А мені жінка на вухо шепоче:

- Ваню! Куди ти лізеш?!.. Та вони самі усе розвалили, а тепер на тебе вину звалити хочуть...

А я сиджу, вирячивши очі, і нічого второпати не можу. А потім знову об'явили, і ніби та сама людина об'явила, а здається, голос не такий, чи то урочистість обстановки вплинула чи ще щось. Оголосили, що зараз я, Генеральний секретар Іван Іванович Торбохват маю промову виголосити. А я не знаю, що робити. А всі на мене дивляться. А жінка мене штовхає в бік і шепоче:

- Іди, Ваню, бо звуть тебе. Бог з ним, може, хоч поживемо рік чи два по-людськи, поки тебе не виженуть.

Встаю та й іду до трибуни. А усі аплодують, скільки духу, а я й думаю, про що ж говорити, а ж і двох слів зв'язати не зумію у такій нервовій обстановці. Коли це підходжу я до трибуни і, немов з-під землі, помічничок і в руку мені - ляп! - промову. Став я до трибуни, розгорнув ті листочки та й читаю. А чого ж не читати, коли зір у мене непоганий, окулярів ще не ношу, а листочки усі пронумеровані і шрифт такий гарненький, що хіба що сліпий не прочитає.

А почав читати, то у мене очі на лоб мало не полізли - там же стільки критики! Читаю, а сам і потерпаю, що мене за таке читання зараз з цього залу можуть і мітлою вимести. Дивлюсь - а усі слухають, серйозні такі стали, але не зляться, розуміють, що коли усе розвалюється, то нема чого когось хвалити, ще й навіть аплодують час від часу.

Закінчилось засідання, то й повезли нас з жінкою додому, на нову, теперішню квартиру. Їдемо на "Чайці", а навкруг машини охорони. А охоронці такі кремезні-кремезнючі і все по боках зиркають, щоб мені, не дай Бог, яка зараза морду не набила. Приїхали, роздивились. Квартира нічогенька, жити можна. І харчування пристойне, а я, що не кажи, попоїсти люблю. Відпочили, а зранку і почалась робота: почали до мене бігати з різними паперами, один за одним біжать - тільки встигай підписувати. А я собі і підписую, а потім узяв один з цих папірців та й питаю:

- А тут про що ?..

А мені і кажуть, що, мовляв, народ дуже розпився, дійшло до того, що й на роботі п'ють день за днем. То й треба усе це якось припинити: горілки та вина менше випускати, ціну на них підняти. А я на них глянув так суворо та й кажу:

- Та як же людям без чарки? Не можна отак одразу, шаблоюкою махаючи, це питання розв'язати.

А помічнички знітилися, забрали того папірця та й пішли собі. А кілька місяців минуло і чую, як хтось, у спину мені втупившись, так тихо-тихо з легким завиванням у голосі і гугнявить:

- Це ж він, гад, команду дав усі виноградники вирубати. Це ж через нього тепер ні в магазині горілки купити, ні самогонки вигнати, бо дріжджі скрізь попронадали.